

УДК 82-1/-9

МЕТОДОЛОГІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЛІРИЧНИХ ТВОРІВ: АНАЛІЗ ФОРМАЛЬНИХ ОЗНАК

Лавренчук Тетяна Сергіївна

викладач

Житомирський державний університет ім.І. Франка

м. Житомир, Україна

tetiana.lavrenchuk.04@gmail.com

Анотація: Методологія літературознавчих досліджень посідає важливе місце, якщо мова йде про аналіз та інтерпретацію літературних творів. Що стосується аналізу формальних ознак літературного твору, особливу увагу слід звертати на жанр твору, його композицію, художню мову, яка створює особливі засоби виразності мови ліричних героїв. Ліричні твори мають також свою специфіку. Що стосується форми слід зважати на його ритм та розмір віршування. Дані ознаки збагачують мову ліричних героїв, допомагають автору передати почуття та переживання.

Ключові слова: ліричні твори, літературознавчі дослідження, формальні ознаки, рід літературного твору, форма літературного твору

Ліричні твори посідають особливе місце в творчості поетів та в літературі в цілому. Даний рід літератури допомагає відобразити життя людини та події в ньому, передати всі переживання, потаємний внутрішній світ автора, причому почуття та настрої у ліричних творах може змінюватися.

Для ліричних творів характерна висока емоційність, схвильований тон розповіді, інтенсивне використання літературних засобів для створення схвильованого тону розповіді, відтворення переживань, осмислення сутності людського буття.

Важливим літературним поняттям є форма літературного твору. Формою літературного твору прийнято називати сукупність засобів та способів

вираження змісту, внутрішня організація твору. Таким чином поняття змісту та форми твору безперервно пов'язані, проте якщо зміст- це перш за все те, що сказано у творі, то форма- яким чином це сказано, передано у творі. До форми твору відносять композицію, жанр, ритм, розмір та художню мову твору.

Що стосується *жанрової специфіки* ліричних творів, слід зазначити про існування традиційного та тематичного поділу. До традиційних жанрів слід віднести релігійно-обрядову лірику, що має релігійне призначення та використовувалась для певних обрядів. Це насамперед гімни (хвалебні пісні на честь урочистої події), псалми (релігійні пісні) та оди (хвалебні пісні або вірші про визначну подію чи видатну особу). Одним з найдавніших жанрів ліричних творів можна назвати кастову лірику, що була поширена серед привілейованої верстви населення. Сюди належать наступні жанри: серенада (пісня про кохання, що виконувалась під акомпанемент гітари, мандоліни), альба (пісня про таємне побачення рицаря з дамою серця), епіталама (весільний вірш) та епітафія. З розвитком сатири виникли епіграми, а строфи: ронделі, тріолети, сонети, станци.

Одним з найдавніших жанрів є також пісня, маючи куплетну будову, а її різновидом- романс (вірш про кохання, невеликий за розміром). Поширеними у ліриці були також елегії (вірші з проявом смутку, журби, роздумами про сутність життя), ідилія (віршований твір про сільське життя) та послання (вірші у формі звернення до певної особи).

Проаналізувавши тематичну класифікацію ліричних жанрів, можна зазначити про поділ лірики на громадянську (підіймає питання патріотизму та суспільно- політичних проблем), філософську (осмислення сенсу життя, ролі людини у світі, добра і зла, місця людини у світі в цілому, прагнення до пізнання істини), інтимну лірику (особисті переживання героя, його переживання пов'язані з коханням). Пейзажна лірика покликана передавати ставлення автора до природи, відтворення роздумів і почуттів пов'язаних з певними явищами природи, сатирична лірика- викриття вад суспільства, а

релігійна переплітається зі зверненнями до Бога, використанням біблійних мотивів, вираження релігійних почуттів.

Художня мова також не менш важливий елемент форми ліричних творів, який часто пов'язується з літературною мовою. Як вже було зазначено раніше основним завданням лірики є передача почуттів та настроїв, притаманних ліричному герою, мова поетичного твору образна та емоційна. Окрім того, у ліричних творах мова лаконічна і експресивна, багата на тропи і фігури. Кожне слово, навіть його звучання несуть на собі певне змістове й емоційне навантаження [5, с. 43].

До мовних особливостей ліричного твору відносять перш за все використання стилістично забарвленої лексики, наприклад: неологізми (авторські та загальноновживані), архаїзми, діалектизми (лексичні, фразеологічні, семантичні, фонетичні, морфологічні). Нерідко можна побачити використання жаргонізмів, загальноновживаних слів, лексико-фразеологічних засобів (омоніми, синоніми, пароніми, антоніми, багатозначні слова). Іноді прослідковуються засоби комічного- гумор, сарказм, іронія, гротеск, ідіоми та крилаті вирази.

Також, що стосується художньої мови, як однієї з формальних ознак ліричних творів, слід також звернути увагу на тропи. Тропи допомагають автору зробити мову більш виразною. Серед тропів поширеними є порівняння (художній засіб, що допомагає зіставленню), епітети (допомагає набути слову нового значення та відтінку), оксюморон (поєднання протилежних за змістом понять), а також метафора (уособлення, алегорія, власне метафора, персоніфікація, символ), що передбачає вживання слів та словосполучень у переносному значенні та метонімія (гіпербола, перифраз, евфемізм, літота, гіпербола та синекдоха)- заміна одного слова іншим, що знаходяться у зв'язку.

Можна також з упевненістю сказати, що фоніка та синтаксичні фігури поетичного твору створюють необхідну атмосферу твору та допомагають автору урізноманітнити мову ліричного твору, надають йому емоційного забарвлення, прикрашають текст.

Характерною ознакою ліричного твору є ліризм-емоційне переживання подій та явищ, сердечність, схвильованість естетичного сприйняття. Характер ліричного героя розкривається через внутрішні суб'єктивні події, тобто почуття, переживання, настрої, думки, тому композиція включає до свого складу не тільки послідовність викладу думок і настроїв, вираження емоцій і вражень, зміну, перехід від одного чутливого образу до іншого, тобто в його динаміку, а й всю зовнішню і внутрішню організацію твору. Аналізуючи віршований твір слід розрізняти образно-тематичну та віршовану композицію [5].

Значущими формами ліричних творів є також *ритм* та *розмір*. Ритм надає віршам звучання, яке утворюється за допомогою впорядкування та повторення складів, що створює гармонію для сприйняття ліричного твору. Ритм-організуюча основа кожного рядка. Ритм-впорядкування структурованих форм, що покликане пробудити та задовольнити прагнення до коливань, шляхом регулярного повторення основних ознак [5].

Дітер Броєр вказує у своїй книзі, що ритм пов'язаний з рухом у часі і сприймається людиною чуттєво за допомогою слуху та рухової системи. Ритм потребує конкретного матеріалу, в якому він може бути реалізований або сприйнятий: звуки, мова, танцювальні рухи, тобто певну серію символів, що структуровані у фігури.

Беручи за основу згадані вище пояснення ритму, Йост Трір визначає вірш, як «завершений фрагмент ритмічної мови» та зазначає, що ритм-це головний принцип, важлива ознака, що відрізняє ліричні твори від прозових. Ритм-це ритмічна мова, схожа на танець [5, с. 72].

Завдяки ритму мовлення краще організовується та оформлюється, відповідно до чого сформувались різні види віршування. Метрична система віршування передбачає рівномірне чергування стоп, складів, що містять довгий та короткий склади. Силабічне віршування ґрунтується на рівній кількості складів та вільному, неупорядкованому розташуванні наголошених та ненаголошених складів. Тонічне віршування має на меті побудову однакової

кількості наголосів у віршованих рядках, а в силабо-тонічній системі чергування наголошених та ненаголошених складів у рядку є рівномірним (основа ритму- стопа). Свобідне віршування- система віршування за якого автор не приділяє уваги ритмічним канонам, встановленим традиційним системам.

Кількість стоп безпосередньо впливає на довжину та розмір поетичного твору. У силабо-тонічній системі віршування стопи бувають різних видів, відповідно до кількості складів, місця розташування наголосу та плану складів.

Серед двоскладових стоп розрізняють ямб (двоскладовий розмір з наголосом на другому складі), хорей (двоскладовий розмір з наголосом на першому складі), пірихій (ненаголошена двоскладова стопа) та спондей (стопа з двох наголошених складів).

Що стосується трьохскладових стоп, слід вказати дактиль (трискладовий розмір з наголосом на першому складі), амфібрахій (трискладовий розмір з наголосом на другому складі), анапест (трискладовий розмір із наголосом на третьому складі), тримакр (стопа, що складається з трьох довгих складів), трибрахій (стопа, що містить три коротких складів) та амфімакр (стопа, що складається як з довгих, так і коротких складів).

Аналізуючи віршовані твори не можна не згадати про риму. Існує декілька видів римування, а саме: чоловіча рима, віршований рядок якої закінчується з наголосом на останній склад, жіноча рима- віршоване закінчення з наголосом на передостанній склад. Дактилічна рима закінчується з наголосом на третьому складі з кінця, а гіпердактилічна рима- віршове закінчення з наголосом на четвертому складі з кінця.

Отже, формальні ознаки ліричних творів складають їхню основу в значенні того, як автор передає переживання та почуття героя, які художні засоби він для цього використовує. Головну роль при цьому відіграють ритм віршованого твору, його розмір та жанр. Усі ці ознаки в цілому формують враження від поезії та допомагають досягнути поставленої автором мети.

Список літератури

1. Гром'як Р. Т. Літературознавчий словник-довідник. Академія. Київ, 2007. С. 309-310
2. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: монографія. Академія: Київ, 2009. 237 с.
3. Скорина Л. Українські інтертекстуальні студії кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст.: тенденції, здобутки, персоналії: монографія. Люблін. 2018. Ст. 339-361
4. Brackert H., Stückrath J. Literaturwissenschaft: Ein Grundkurs. Rowohlt Taschenbuch Verlag: Hamburg. 1992. St.133-145
5. Breuer D. Deutsche Metrik und Versgeschichte. 3. Verlage. Wilhelm Fink Verlag: München. 1994. 414 St.